

Кайдашева сім'я (стисло)

Іван Нечуй-Левицький

I

Недалеко від міста Богуслава, біля річки Росі, розкинулося село Семигори. Воно потонуло у вербах і садках. Під однією горою стояла чимала хата Омелька Кайдаша. Одного літнього дня старий Кайдаш сидів у повітці й майстрував. Його сини, Карпо і Лаврін, готували тік для нового врожаю і розмовляли про дівчат. Лаврін пропонував старшому брату сватати то одну, то іншу дівчину, але тому всі не подобалися. Карпо хотів робочу та проворну, та щоб була трохи куслива, як муха в Спасівку. Тоді Лаврін порадив йому взяти Мотрю Довбишівну. Для себе ж він хотів дружину тиху та лагідну й гарну, як квіточка. Батько вискочив і нагримав на синів, що вони не працюють, а лише язиками плетуть у святу п'ятницю. Надвечір вийшла Маруся Кайдашиха, висока, рівна, з сірими очима, тонкими губами та блідим лицем. Замолоду вона служила в панів і набралася від них пихи та облесливості. Омелько Кайдаш постився щоп'ятниці, щоб не втопитися. Почувши дзвін, покинув роботу й пішов до церкви. Потім зайшов до пана отримати гроші за зроблені вози і збирався йти додому, але ноги самі понесли його до шинку. Там він і залишив половину своїх грошей. Розмовляючи з кумом, почав скаржитися, що йому доводиться щодня лагодити вози та осі, що ламалися, коли котилися з крутого пагорба біля самого Кайдашевого двору. Кум порадив Омелькові сказати синам, щоб розкопали горб, бо у старого й так багато справ. Добряче підпитий Кайдаш ледве приліз додому.

II

Другого дня Кайдаш поїхав на ярмарок, а синам звелів розкопати горб. Ті не захотіли, відказавши, чи їм, мовляв, більше за всіх потрібно. Хай хтось почне, тоді й вони щось там копирснуть.

Увечері Карпо пішов до Мотрі Довбишівни. Та підмазувала хату. Дівчина посміялась із Карпового залицяння, і цим його ще більше розпалила. Через два тижні парубок заслав старостів до Мотрі, й старі пішли на розглядини до Довбишів.

Мотрині батьки привітно прийняли гостей, Кайдашиха солодко промовляла до кожної чарки, хвалилася, які в неї тихі та слухняні сини, хоч Карпо зроду таким не був.

III

Після другої Пречистої Карпо повинчався з Мотрею, весілля гуляли чотири дні. Наступного дня свекруха розбудила невістку раненько, стала повчати, як піч топити, борщ варити, хоч Мотря давно вже це вміла, а сама ж лежала, ніби нездужала. Кайдашиха дурила невістку, радіючи, що знайшла "добру робітницю". Та ж спочатку терпіла, а потім почала огризатися, бо була не з таких, "щоб комусь покорятись".

Мотря виконувала всю важку роботу по дому, а Кайдашиха навіть хату лінувалася підмести. Це помітили чоловіки, зчинилася сварка. Наступного дня Мотря почула, як свекруха розповідає сусідці про неї, що вона нібито лінива та невміла, прийшла до них

із порожньою скринею. Розсердившись, вирішила теж вдати недужу й нічого не робити. Жінки знову посварилися, Кайдашиха поскаржилася старому, той хотів провчити невістку, але Карпо не дав. До Різдва Мотря чекала, що свекруха подарує їй щось з одєжини, але та відрізала їй лише шматок грубого полотна, а тонке сховала в скриню, хоч пряли все разом.

IV

Настало літо. Кайдаші вижали свій хліб і пішли заробляти до пана. Молоді були проворніші й нажали більше, ніж батьки. Восени Мотря народила сина. Кайдашиха полюбила онука, няньчила його, й сварки трохи стихли. Карпо відчув себе хазяїном, рівним батькові.

Коли стали шити сорочки, Маруся Кайдашиха покроїла всім з товстого полотна, а собі — з тонкого, бо вона, мовляв, до панів ходить, незручно буде. Мотря стала прости собі окремо, а коли свекруха хотіла забрати зі злості мотовило, то не віддала. На крик прибігли чоловіки. Кайдаш став кричати на невістку, що через неї зчинилася така буча, хотів навіть ударити, тоді втрутився Карпо й так відштовхнув батька, що той аж упав.

Наступного дня Омелько зробив два мотовила. Свекруху брала злість, тим більше, що невістка стала прати сорочки лише свої й Карпові. Якось Мотря спекла невдалий хліб, і борщ недобрий ви йшов. Усі висловили своє невдоволення. Невістка розсердилася й стала варити лише на свою сім'ю. Кайдашиха зчинила крик — і з того часу сварки не втихали. Треба було відділятися. Добудували частини ну хати, й Карпова сім'я перейшла туди жити. Батько змушений був віддати синові частину поля й худоби, щоб він став повноправним господарем.

V

Перед Зеленими Святами (Трійцею) Кайдаш послав сина до млина. Лаврін їхав і милувався природою. Раптом побачив дівчину, схожу на велику червону квітку. Його так вразила її врода, що хлопець пішов за нею, дізнався, хто вона й де живе. Це була Мелашка з Бієвців, з бідної сім'ї Балашів.

Щовечора Лаврін бігав на побачення, й Кайдаші змушені були погодитися на його одруження і їхати на розглядини.

Кайдашиха, одягнувши найкраще, їхала на возі й пишалася та все чекала побачити багату хату майбутньої невістки. Але хата виявилася вбогою, а двері низькими, тому Маруся вдарилася, розсердилася, і тільки побачивши маленьких сестричок і братиків Мелашки, пом'якшала, бо любила дітей. Пригощали варениками із суніцями, тісто було темне, тому Кайдашиха виїла тільки ягоди. Глянула на маленьку проворну постать дівчини й подумала, що невелика буде з неї поміч. Через тиждень Лаврін повінчався з Мелашкою і привіз її в батькову хату.

VI

Тиждень Мелашка жила, як у раю, не помічаючи часто п'яного свекра й неласкавих поглядів свекрухи, милуючись із Лавріном за пасікою.

Мелашка була молода й негожа до важкої роботи, і свекруха почала її лаяти та

глузувати з неї.

Якось Кайдашиха звеліла невістці вимісити тісто в діжі, а та не могла навіть дна дістати. Увійшов голодний Кайдаш, став гримати на жінок. Маруся вказувала на незугарну невістку. Старий послав Мелашку до Мотрі позичити хліба, Кайдашиха заперечила, закричала, що в тієї й снігу торішнього не випросиш. Мотря це почула й собі зарепетувала. Колотнеча розпочалася знову.

Кайдашиха все частіше нападала на Мелашку, Мотря теж її недолюблювала, бо та жила разом зі свекрухою.

Настали жнива. Кайдашиха запрягла Мелашку до роботи, не пускала навіть провідати родину.

Коли, нарешті, Мелашка ступила на батьківський поріг, то виплакала всі сльози, розповідаючи про своє життя. Мати порадила дочці не потурати свекрусі і, як Мотря, не мовчати.

Коли прийшла зима, Мелашці стало ще важче. Кайдашиха скинула на неї усю роботу, п'яний свекор зганяв на ній усю злість, а через сіни шипіла Мотря. Навіть Лаврін утомився за неї заступатися.

Настав Страсний тиждень перед Великоднем. До Кайдашів зайшла дуже богомольна баба Палажка Солов'їха. Вона умовила відпустити Мелашку до Києва на прощу, адже тоді благословення впаде на всю сім'ю.

Мелашка почувала себе вільною та щасливою, обійшла з прочанами всі церкви й раптом вирішила, що не повернеться в те пекло. Непомітно відстала від гурту й найнялася до проскурниці на роботу.

Коли прочани помітили, що немає молодиці, почали її шукати, а не знайшовши, повернулися додому. Зчинився великий крик, Кайдашиха винуватила бабу Палажку, а та сказала, що через Кайдашиху Мелашка покинула дім. Лаврін чекав, що жінка повернеться, але її все не було. Постановили йти до Києва шукати її.

А Мелашка тим часом жила в добрій жінки, як у Бога за пазухою: ніхто не лаяв, й шматок хліба мала. Тільки за Лавріном сумувала. Лаврін обходив усі церкви, розпитуючи людей. Дійшов і до тієї, біля якої служила Мелашка.

Жінка як побачила блілого та смутного свого любого чоловіка, не витримала й кинулася зі сльозми до нього. Свекруха пообіцяла, що не зачепить молодшу невістку й словом, аби та повернулася. І дотрималася обіцянки. Незабаром Мелашка народила сина.

VII

Між жінками в Кайдашевій хаті настав лад. Але не порозумілися батько із сином. Лаврінові самому хотілося господарювати, він не хотів слухати лайливого батька.

Старий образився, відійшов від господарства. Заробляв гроші майструванням і все пропивав у шинку, поки не стали ввижатися чорти. Через деякий час нечиста сила завела Старого Кайдаша на греблю, а вранці його знайшли утопленим.

VIII

Поховали Омелька Кайдаша з почестями. На четвертий день стали ділити

спадщину. Карпо сказав, що батько мало відрізав йому городу, тож треба поділити порівну. Поділили самі, але Мотрі здалося, що Лаврінова частка більша. Кинулася перемиряти. Зчинилася сварка. Карпо хотів ще половину пасіки й худоби, але мати нагадала, що і їй належить частка, а також те, як Карпо бив батька кулаками.

Пішли у волость, а там присудили Лаврінові все батькове добро, бо Карпо забрав свою частку вже давно. Мотря ледь не скрутилася від такої звістки. Відтоді не стало миру між Кайдашенками.

Якось Мелашка підмела сіни й не встигла винести сміття. Прибігла Мотря, розкидала його, лаючи та ображаючи Мелашку. Та не змовчала і почала й собі лаятися. Увечері Кайдашиха почула, як на горищі кричать їхні кури. То Мотря шукала свою курку й позбирала яйця, які та нібито знесла у них. Лаврін відставив драбину, Карпо кинувся рятувати жінку. Брати дуже посварилися, а Мотря потовкла усі назбирані в пазуху яйця. Вона заборонила своїм дітям брати від баби-зłodійки гостинці.

Через розбитий дитиною кухоль жінки перебили одна в одної всі горщики. Чоловіки ледве розборонили їх. Кайдашиха тицьнула Мотрі в лице дулю, але поцілила в око. Мотря вхопила деркача й тикнула його свекрусі так, що виколола око. Зчинилася бійка. Кайдашиха побігла скаржитися у волость. Громада присудила Карпові "одірвати" свою хату й поставити окремо на городі, ґрунт розділити порівну, а Мотрі — відсидіти два дні "в холодній".

Сім'ї помалу помирилися. Брати стали для зручності разом орати, сіяти, возити сіно й хліб, найматися з возами й заробляти гроші.

Громада обрала Карпа десяцьким. Перш за все той звелів розкопати той проклятий горб біля їхнього двору. Громада хотіла поновити свої права після скасування кріпацтва, але хитрий жид обдунив її, взявши підкупом в оренду громадський шинок.

IX

Цілу зиму й весну Кайдашенки прожили в ладу. Кайдашиха сердилася на Мотрю, а невістки були у згоді між собою. Лаврін любив Мелашку, ніколи й пальцем її не зачепив, навіть не лаявся. Мотря часто гризла Карпа, але той відмовчувався.

Якось Мотрині кури поклювали огірки в Мелашки. Кайдашиха кинула палицю й перебила ногу півневі та вбила двох курчат. Коли Лаврінів кабанчик заскочив у Мотрин город, йому перебили спину. Кайдашиха впіймала Мотриного півня, зарізала і вкинула в борщ. Мотря про це дізналася й поскаржилася чоловікові. Потім закрила Лаврінового кабана, котрий убрався у шкоду. Ті зачинили Карпового коня. "Дві сім'ї, як дві чорні хмари, наближалися одна до другої, сумно-й понуро". Почалася сварка, лайка. Карпо кинувся визволяти коня, йому на перешкоді стала мати, він її труснув так, що та ледве вирвалася. Син побіг за нею з дрючком. Кайдашиха побігла скаржитися, і волость присудила Карпові або десять різок, або заплатити матері п'ять карбованців, перепросити й помиритися.

Карпо вибачився перед матір'ю. На деякий час настало перемир'я. Літо принесло нову незгоду через грушу. Коли громада ділила двір старого Кайдаша, то до Карпової половини відійшла Лаврінова груша. Вона довго не давала плодів, то й не було лиха.

Цього літа вродила дуже рясно, й Лаврінові діти, дізнавшись від баби, що то груша їхнього батька, стали лазити по смачні плоди у Карпів двір, а Мотря їх лаяла й лупцювала. Тепер почали лаятися й чоловіки. У волості присудили ділити урожай порівну. Груша все розрозсталася, Мотря продовжувала ганяти дітей Лавріна. Лаврін не погоджувався продавати грушу, а Карпо — землю з грушею. Та раптом груша всохла — і сім'ї помирилися.

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

"Кайдашева сім'я" — соціально-побутова повість-хроніка, в якій на фоні пореформеної дійсності зображується життя, побут української патріархальної родини. Батьки й дорослі діти із сім'ями живуть разом, але не миряться через дрібниці, через власний егоїзм. Багато ситуацій комічних, але чимало й трагічних — коли старша невістка вибиває око свекрусі, молодша через знущання не повертається з прощі додому, син б'є батька й трясє матір, заганяє її у ставок, коли батько не дає спокою рідним через своє пияцтво й від нього ж гине. Відсутність освіти, "поживи для душі", важка праця, нестатки зробили цих людей часом навіть жорстокими.

Разом із тим ми не можемо не замилюватися поетичною, лагідною душею Лавріна, який щиро любив свою дружину й жалів її, любов'ю Кайдашихи до дітей, до красного слівця; працьовитістю селян, їхньою здатністю помічати й сприймати красу природи. Саме в цьому виявляються українська ментальність, національний характер, народна мораль та етика.